

Een tweede nummer over mythe en psychoanalyse, want de mythe ontstaat maar in de herneming. Zo luidt de simpelste definitie van 'mythen': traditionele verhalen, verhalen die men blijft vertellen. Als we die zin lichtjes herformuleren, zouden we kunnen spreken van verhalen die zich nooit laten *uit*vertellen, verhalen waarmee we nooit klaar geraken. Geen lichtende herauten van de waarheid, maar precies de dragers van een duistere, onherleidbare kern die zich zelfs na de duizendste vertelling koppig aan ons blijft opdringen *en* ontzeggen. Ook van de mythe zouden we met Lacans woorden kunnen zeggen: "[Il] ne cesse pas de ne pas s'écrire" (Lacan, 1972-1973: 55). Mij komt een kinderspelletje in gedachte waarbij een elastiek werd gespannen op het raamwerk van twee handen: door een reeks vingerbewegingen werd de rekker verstrikt in steeds complexere weefsels waarin telkens andere patronen ontstonden. Maar welke verspringende structuren ook tevoorschijn kwamen door omkering, verknoping en herschikking, geen enkele handbeweging ontwarde de knoop. Althans zolang het spel duurde, en de draad niet vormeloos en levenloos van de vinders werd geschud.

Dit schetst ook Lacans visie op de mythe. Voor hem was het mythische verhaal de collectieve of individuele uitdrukking van een libidineuze paradox, van een probleem dat in wezen onoplosbaar is. Narcissus die zich met zichzelf wil verenigen en daarom weeklaagt dat hij geen ander is, Oedipus die zichzelf zoekt en vindt om zich te verliezen, om door de waarheid over zichzelf verblind te worden... Toch vertelt men niet tevergeefs. Precies in haar impasses representeert de mythe immers het subject, dat in essentie zijn eigen probleem, zijn eigen raadsel *is* en dus ook niet kan of mag 'opgelost' worden. Wat de mythe te bieden heeft in plaats van verlossing, is "l'articulation successive de toutes les formes d'impossibilité de la solution" (Lacan, 1956-1957: 330). Eigen aan de mythe is precies dat ze zich nooit tot één gedaante laat reduceren, maar zich herhaalt, varieert, verbastert... In het ontplooien van die verschillende varianten ontplooit zich ook een vrijheid. Net als in een analyse gaat het er bij de mythe niet om de complexiteit te herleiden tot een simpele oplossing, maar die precies zichtbaar en toegankelijk te maken in al haar vormen, en mogelijk een keuze te maken voor de meest leefbare, de meest betekenisvolle vorm.

Waar mythe en psychoanalyse elkaar ontmoeten, is één van de belangrijkste vragen dan ook met welke verhalen het subject het meest gebaat is. Deze problematiek komt aan de orde in de bijdrage van Freddy Decreus. Hij ontvouwt een waaier aan antieke en moderne versies van de mythe van Eurydice, en gaat na hoe verschillende varianten verschillende subject- en objectposities mogelijk maken. Bij de kunstenares en filosofe Bracha Ettinger, die Eurydice eens te meer in een nieuwe gedaante doet verrijzen, vindt hij een beeldspraak die de traditionele verhoudingen tussen man en vrouw, blik en object, kopie en origineel radicaal in vraag stelt.

Ook ikzelf onderzoek in mijn artikel de vraag hoe de mythe wegen kan openen *en* sluiten voor het subject. In een kort overzicht schets ik de turbulente spiegelrelatie tussen mythologie en psychoanalyse, lopende van Freuds endopsychische mythe tot de immense invloed van Lévi-Strauss' *mythanalyse* op Lacans denken. In de verhouding tussen beide disciplines is er een stoorzender die voortdurend terugkeert: de drang de meerduidige mythe te herleiden tot één groot, helder, enkelvoudig verhaal, de Mythe van de oplossing die de mythes van mogelijkheden overroept.

Maar hoewel de mythe discursief vaak is ingezet om de waarheid met een hoofdletter te representeren, diende ze even vaak als contrasterende tegenpool van die waarheid: de *mythos* versus de *logos*, de irrationele, misleidende verbeelding die door de Rede overwonnen moest worden. De psychoanalyse bij uitstek weet echter hoe vaag en onstabiel de grens tussen rationeel en irrationeel kan zijn. Matthias Velle gaat in zijn tekst bij Derrida's *La mythologie blanche* (1971) te rade voor een deconstructie van deze oppositie. Derrida legt bloot hoe de waarheid nooit rechtstreeks een werkelijkheid reflecteert, maar altijd metaforisch van aard is.

Te midden van al die zware termen belicht Michiel Segaert dan weer een aspect van de grote culturele verhalen waarmee ze, onterecht, zelden geassocieerd worden: de humor. Meerduidig als ze zijn bevatten mythen en legenden immers vaker dan gedacht een fikse dosis ironie en zelfspot. Dat is zeker het geval voor het *Waltharius*-epos, de tekst die uitvoerig besproken wordt. Aan de hand van Freuds theorieën over de *Witz* doet Segaert uit de doeken hoe de humor binnen dit verhaal agressieve tendensen kanaliseert, maar ook de ontmoeting tussen Christelijke en heidense invloeden bemiddelt waarvan dit literaire werk het resultaat is.

Daarmee zijn de grote verhalen die we religies noemen ter sprake gekomen, wat meteen de thematiek vormt van de twee laatste,

Engelstalige artikels. Matthew Sharpe buigt zich over het voor Lacan zo cruciale begrip van de *Nom Du Père*, en exploreert daarvan de katholieke en oudtestamentische lading. Zo snijdt hij het onderwerp aan van de verhouding tussen de freudiaans-lacaniaanse psychoanalyse en de Joods-Christelijke religieuze traditie, twee complexe verhalen die elkaar tegenkomen in de mythes van Oedipus, Isaak, de oerhorde, en bovenal in de theologische problematiek van de naam van God.

Dat de dood van God Hem er niet van weerhoudt de psychoanalyse te bespoken, laat zich ook aflezen aan het artikel van Marcus Pound. Via de mimesistheorie van René Girard, die Pound in dialoog brengt met de lacaniaanse psychoanalyse, komt naast de mythe ook de rite in beeld, meer bepaald het offer. Voor Girard was het slachtofferen van de zondebok het ultieme religieuze ritueel dat de relatie tussen God en mensen en tussen mensen onderling moest bestendigen door het mimetische geweld te kanaliseren. Pound herbekijkt de logica van het offer echter vanuit de lacaniaanse registers van het reële, imaginaire en symbolische en ontwaart een parallelie tussen de girardiaanse offerrelatie en de lacaniaanse onmogelijke seksuele relatie. Doorheen deze metaforen van religie, seksualiteit en agressie blijkt hoe God als betekenaar onverminderd krachtig blijft doorwerken in een nochtans noodzakelijkerwijs atheïstische psychoanalyse.

Ten slotte vindt de lezer in dit themanummer twee archiefteksten, "The I and the Soul" van Ernst Cassirer en "Un, deux, trois: Éros" van Jean-Pierre Vernant. Cassirer was een van de eerste mythentheoretici die de mythe niet langer zag als een aberratie van het denken, maar als een noodzakelijke opstap naar de ratio. En hoewel de menselijke geest volgens hem naar het hogere stadium van de *logos* kon en moest evolueren, meende hij dat de mens het mythische fundament van zijn denken nooit volledig van zich af kon schudden. 'Mythisch' zijn voor hem de eerste numineuze onderverdelingen die de wereld begrijpelijk maken voor de mens. Hoewel Cassirer niet als een belangrijke referentie voor Lacan geldt, zou Lacan misschien toch ondenkbaar zijn geweest zonder Cassirers *Philosophie der symbolischen Formen* (1923-1929). Het was Cassirers verdienste als filosoof om de nadruk van de Idee naar het symbool te verleggen. Zijn filosofie schetst een wereld die gestructureerd is door het raster van het symbolische, waarin betekenis gegenereerd wordt door libidineus beladen opposities in plaats van door een inherente, gegeven structuur van de

werkelijkheid.¹ Wat meer is, is dat hij het ontstaan van die structuur schetste als een psychisch proces, waarbij het ik en de buitenwereld maar ontstaan door de scheidingslijn die tussen hen in getrokken wordt. Het subject als effect van de betekenaarsketen is hier niet veraf, evenals enkele andere lacaniaanse noties waar Cassirer op lijkt vooruit te lopen. In deze tekst exploreert Cassirer deze primaire verhouding van het ik tot de wereld als het fundament van alle symbolisering. Daarbij laat hij een resem mythische constructies van het zelf de revue passeren. Opvallend daarbij is dat dit vroegste zelf zeer zelden als een monolithisch geheel werd gedacht, en dat de levenskern van de mens, dat wat ongeveer samenvalt met het concept 'ziel', vaak een min of meer onafhankelijke entiteit was die schipperde tussen innerlijk en extern, geestelijk en lichamelijk, eigen en intens vreemd.

De tweede archieftekst, een hoofdstuk uit *L'individu, la mort, l'amour* (1989) van de hellenist Jean-Pierre Vernant, sluit hier qua thematiek zeer nauw op aan. Ook Vernants tekst spreekt over een eerste splitsing, een eerste vervreemding die aan de oorsprong van de wereld ligt, maar dan in de woorden van de mythe zelf. Vernant vertrekt vanuit de dubbele rol van Eros in Hesiodos' *Theogonie*. De primaire Eros, die rechtstreeks uit de Chaos ontstaat, heeft nog niet de functie te verenigen, zo stelt Vernant. Deze Eros verdeelt precies: hij haalt de opposities uit de amorfe Chaos naar boven. Eros als het verlangen dat tegenpolen weer samenbrengt ontstaat paradoxaal genoeg pas als de scheiding niet meer te helen is: wanneer de gemeenschap van Hemel en Aarde, Gaea en Ouranos definitief tot een einde wordt gebracht door de castratie van die laatste. Als gevolg daarvan ontstaat Aphrodite, en met haar Eros als het eeuwig onervulbare verlangen. Het mythologische weefsel waaiert echter steeds verder uit: de thematiek van eenheid en verdeeldheid leidt van Hesiodos naar Narcissus, naar de Orfische Dionysos, naar Plato,... Als een caleidoscoop toont deze tekst de onuitputtelijke talige rijkdom waarmee de mythe dezelfde paradox in steeds nieuwe beelden giet. Tegelijkertijd verbaast de lezer zich erover hoeveel van de psychoanalytische kennis over aard en oorsprong van het verlangen al in deze verhalen aanwezig is, in bewoordingen die niet minder rijk of accuraat zijn, en de vraag stelt zich of de psychoanalyse geen nieuwe

1. Al geloofde Cassirer uiteindelijk wel in een objectieve realiteit. Hij meende dat de mens zich stukje bij beetje van een mythisch, subjectief wereldbeeld naar een logisch, objectieve verhouding tot de werkelijkheid moest toewerken. Het was een tegenstelling in zijn denken waar hij nooit volledig mee in het reine kwam.

versie is van een oud, onuitroeibaar verhaal, de jongste beeldspraak, de laatste variant.

Met dit tweede themanummer gaat het vertellen verder.

De redactie dankt Bracha L. Ettinger voor de vriendelijke toelating tot afbeelding van haar werk *Eurydice 23* op de kaft van dit nummer.

Nadia Sels

Bibliografie

- E. Cassirer (1923-1929), *Philosophie der symbolischen Formen, I-III*, Berlin, Bruno Cassirer.
- J. Lacan (1994 [1956-1957]), *Le séminaire, Livre IV, La relation d'objet*, texte établi par J.-A. Miller, Paris, du Seuil
- J. Lacan (1975 [1972-1973]), *Le séminaire, Livre XX, Encore*, texte établi par J.-A. Miller, Paris, du Seuil.
- J.-P. Vernant (1989), *L'individu, la mort, l'amour*, Paris, Gallimard.